moral est similaire pour les deux guerres, la différence principale s'inscrit dans la nature du régime national-socialiste de la Seconde Guerre mondiale, bien plus répressif et totalitaire.

En utilisant les archives de police, Vrints participe à un renouvellement de l'étude de la répression populaire. D'une vision chaotique, sombre, inexplicable de la période, il explique point par point que ces sanctions collectives sont le résultat d'un processus débuté dès l'occupation et s'appuyant sur le conflit précédent, notamment par la réapparition d'un vocabulaire. Son analyse en fonction des groupes sociaux permet de saisir les dynamiques au sein de la population et le degré de transgression effectué par les collaborateurs selon le contexte local. Nous avons particulièrement été sensible à la question des enfants qui jouent un rôle dans cette verbalisation de l'écart, leur supposée innocence leur permettant de s'exprimer plus librement. L'historien pointe quelques vides historiographiques donnant ainsi des pistes à explorer, comme le suicide de certains collaborateurs, pour affiner la diversité et la complexité des situations individuelles. Bien que les tontes des femmes soient abordées régulièrement et que l'explication de transgressions des normes fait sens, on aurait aimé un approfondissement sur le rôle symbolique particulier de ces actions qui, comme l'auteur le constate, sont les seules qui perdurent dans le temps alors que les autres types d'actions restent cantonnées aux quelques jours suivant la libération. Il nous semble que l'historiographie sur cette question est balayée rapidement par l'auteur et sa justification ne permet pas d'expliquer ce décalage. Toutefois, l'argumentaire général de Vrints reste convaincant tout en étant rédigé dans un style fluide qui permet sa bonne compréhension.

Margaux Roberti-Lintermans

NICO WOUTERS, FRANK SEBERECHTS (EDS.)
Stad in Verzet: Antwerpen tijdens de Tweede Wereldoorlog
Tielt, Lannoo, 2024, 336 p.

Op Tweede Paasdag 1941 worden de inwoners van Antwerpen opgeschrikt door het lawaai van luidkeels zingende Belgische Nazi's en Nazi-sympathisanten. Met honderden trekt de groep naar het Antwerpse Jodenkwartier. Daar wordt de boel kort en klein geslagen. Ruiten sneuvelen. In twee synagogen wordt brand gesticht. De 'pogrom', zoals Nico Wouters de tegen Joden en hun bezit gerichte agressie in *Stad in Verzet* noemt, roept amper een reactie op. Antwerpse politie en Duitse *Feldgendarmerie* kijken toe. Pas als het daartoe door de rechter gedwongen wordt, verklaart het stadsbestuur zich bereid Joodse gedupeerden een schadevergoeding uit te keren. Van betaling komt overigens niets terecht, omdat de Duitse autoriteiten betaling aan Joden verbieden – en het stadsbestuur zich daarbij neerlegt. Een verzetskrant, *Steeds Vereenigd,* veroordeelt de rellende collaborateurs, maar voegt een bijsluiter toe: "Beste lezers, denkt nu niet, dat wij Belgen voor de Joden zijn. Neen verre van daar. Maar toch 'n Jood is ook een mensch" (p. 81).

De gebeurtenissen zijn in veel opzichten exemplarisch voor de geschiedenis van Antwerpen tijdens de bezetting, zoals we die kennen uit de literatuur: een stad met het stempel van collaboratie; met een talrijke, militante groep Belgische Nazi's en Nazi-sympathisanten; met een aanzienlijke, maar onbeschermde (en ongeliefde?) Joodse gemeenschap; onder een passief, meegaand stadsbestuur; in de stevige greep van Duitse autoriteiten. Bepaald niet het beeld van een 'stad in verzet', kortom.

Het is de verdienste van Nico Wouters en Frank Seberechts dat met het door hen geredigeerde *Stad in Verzet* een andere kant van de geschiedenis wordt belicht. Wat hun boek aantoont is dat Antwerpen ook het toneel was van uiteenlopende verzetsactiviteiten en het werkveld van diverse (lokale) groeperingen. In het eerste deel van het boek, dat bijna de helft van het totaal aantal bladzijden bestrijkt, schetst Wouters een chronologisch overzicht van die activiteiten en groeperingen. Het is, zoals de auteur zelf ook ruiterlijk toegeeft, een vrij klassiek opgezet stuk, met grote mannen in de hoofdrol – de foto's van zes van hen sieren de achterzijde van het boek. Wat het overzicht ons leert is dat er van meet af aan verzet werd gepleegd en georganiseerd in de Belgische havenstad. In het algemeen volgde het Antwerps verzet de bredere bezettingsgeschiede-

nis: naarmate de bezettingspolitiek restrictiever en dwingender werd, groeide het plaatselijke verzet. Omdat Antwerpen een belangrijke plaats innam in de Duitse aanval op het Verenigd Koninkrijk – 'Operatie Zeeleeuw' – waren militaire spionage en inlichtingenwerk hier relatief sterk ontwikkeld. Opvallend is bovendien de betrokkenheid van liberale voormannen in het Antwerps verzet. Het overzicht biedt dan misschien geen opzienbarende nieuwe inzichten, maar Wouters oppert wel interessante aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. Zou het kunnen zijn, dat sociale groepen die voor 1940 geen podium kregen – zoals liberalen in Antwerpen - eerder geneigd waren om tijdens de bezetting voor verzet te kiezen ("een alternatief actiekanaal", in de woorden van Wouters p. 123)? Zou het kunnen zijn, dat de geschiedenis van 'het' verzet grotendeels een lokale aangelegenheid was, bepaald door lokale omstandigheden en door lokale figuren en hun netwerken? Het zijn vragen die nieuwsgierig maken, uitnodigen tot vergelijking, en misschien zelfs oproepen tot het ontwikkelen naar een nieuwe, bredere onderzoeksagenda dat verzet tegen wat Peter Romijn bestempelde als 'boosaardig bestuur' centraal stelt.

Waar het eerste deel de breedte zoekt en de grote lijnen van de Antwerpse verzetsgeschiedenis aangeeft, gaat het tweede deel de diepte in. De zes casestudies vormen een bont geheel, zonder een duidelijke samenhang. Zo beschrijft Jan Laplasse de zending van geheim agenten door Britse inlichtingendiensten en staat in de bijdrage van Herman van Goethem de rol van de politie van Deurne in de Antwerpse Jodenrazzia van eind augustus 1942 centraal. Babette Weyns schetst in haar stuk een portret van Marcel Louette, een van de kopstukken van het voormalige verzet, terwijl Frank Seberechts ingaat op het aandeel van het Antwerps verzet – het Geheim Leger in het bijzonder – in de geallieerde bevrijding van de haven in september 1944.

Ondanks dit gebrek aan samenhang, bevatten de deelstudies wel een schat aan inzichten en informatie. Dat geldt misschien wel het sterkst voor de bijdrage van Janiv Stamberger en Dorien Styven en die van Michèle Corthals. In hun onderzoek naar Joods verzet in Antwerpen komen Stamberger en Styven tot de conclusie dat vooral voor het begin van de razzia's in de zomer van 1942 behoorlijk wat Joden aansluiting zochten bij verzetsorganisaties of zelfstandig verzetswerk verrichtten. Daarbij is het opmerkelijk, dat zich onder die Joodse verzetsplegers betrekkelijk veel vrouwen bevonden. Voor een deel verklaren de schrijvers dit doordat zij in hun onderzoek een bredere definitie van verzet hanteren, waaronder ook 'stil verzet' – zoals de onderduik – kan worden gerekend. In het algemeen is hun bijdrage op te vatten als een pleidooi voor het uitbreiden van de gebruikelijke, 'door de naoorlogse erkenningsprocedures voor verzetsstrijders' bepaalde definitie van verzet. Wat Stamberger en Styven bepleiten is 'ook alle daden de menswaardigheid gaven aan de slachtoffers van raciale vervolging als verzet [te] beschouwen' (p. 254).

In het onderzoek van Corthals, tot slot, spelen vrouwen ook een hoofdrol, maar ditmaal zijn het geen Joodse, maar communistische vrouwen. Met microscopische precisie legt de onderzoeker vast hoe deze groep vrouwen verantwoordelijk was voor een even curieus als uniek grootstedelijk fenomeen – een serie betogingen voor betere voedselvoorzieningen in Antwerpen in mei 1941. De organisatie van deze clandestiene betogingen door deze groep vrouwen is op zich al bijzonder. Dat zij zich naast betogen ook schuldig maakten aan plundering van bakkerijen maakt de geschiedenis nog opzienbarender. De bescheiden studie onderstreept nog maar eens wat 'a gendered perspective' kan opleveren. De studie maakt eveneens duidelijk hoeveel nog onbekend is in de geschiedenis van verzet en illegaliteit ten tijde van de bezetting. Inderdaad: het wachten is op die bredere onderzoeksagenda.

Geraldien von Frijtag

VINCENT STUER
Rexit: Leopold III en het tragische misverstand
Gent, Borgerhoff &Lamberigts, 2025, 327 p.

Een koningsdrama uit een ander tijdperk voor lezers vandaag

Met het jongste boek dat Vincent Stuer onlangs uitbracht, *Rexit: Leopold III en het tragische mis-*